

CILJ I ZNAČAJ RAZGRANIČENJA ARHIVSKE GRAĐE

Bogdan LEKIĆ
Arhiv Jugoslavije
Beograd

UDK 930.25
Izlaganje sa znanstvenog skupa
Ur. 14. 1. 1991.

Autor raspravlja o problemu razgraničenja arhivske građe kako između samih arhiva tako i između arhiva i nearhivskih institucija. Pri tome upozorava na nepreciznost postojećih zakonskih odredbi i ukazuje na moguća rješenja.

Problem razgraničenja arhivske građe po osnovu nadležnosti star je onoliko koliko i istorija razvoja arhiva i arhivske službe i aktuelan je sve do današnjih dana. Nije izvesno ni kada će se rešiti ni na koji način. Ovo iz jednostavnog razloga što je veoma teško idealno postići razgraničenje nadležnosti između arhiva i drugih institucija koje se bave zaštitom pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara uz koje je, moramo priznati, neophodno imati i određenu dokumentaciju kao izvor saznanja njihovog nastanka, istorijske vrednosti i trajanja.

Problem nadležnosti, u pogledu zaštite arhivske građe između arhiva i biblioteka i muzeja, nastao je tek tokom polovine XIX, a naročito tokom XX. veka s razvojem arhivske mreže. Biblioteke i muzeji, naročito biblioteke, nastali su znatno ranije nego arhivi. Sve do pojave samostalnih arhivskih ustanova bile su to jedine institucije koje su se brinule o zaštiti kulturnog nasleđa.

Arhivska građa, kao osnovni izvor saznanja o prošlosti, predstavlja posebnu vrstu kulturnog dobra. Ona, zbog svoje specifičnosti, tražila je i traži poseban stručno-metodološki prilaz zaštite i obrade. Zato je i razumljiva neophodnost specijalizovanih institucija, kojima će društvo poveriti kompletnu brigu zaštite ove vrste kulturne baštine. Otuda je nastao i problem razgraničenja nadležnosti u pogledu zaštite arhivske građe s bibliotekama i muzejima, a kasnije, mada u znatno manjoj meri, i sa zavodima za zaštitu spomenika kulture i kinotekama.

Pravilno gledano ovaj problem, u osnovi, rešen je u korist arhiva, ali ne do današnjih dana u celini precizno. To nam ne potvrđuju samo važeći zakoni kojima se reguliše zaštita drugih vrsta kulturnih dobara, već i zaštita arhivske građe.

Kod prvih ostavlja se mogućnost posedovanja i zaštite »dokumentacije« a da se ne daje objašnjenje šta se pod tom dokumentacijom podrazumeva. Tako se otvara širok prostor za različita tumačenja u praksi. Kod drugih, osim kod Zakona o zaštiti arhivske građe federacije, ne nalazimo odredbe kojima se reguliše pitanje razgraniče-

nja. Posledice ovakvog pravnog stanja negativno se odražavaju naročito na pitanje razgraničenja one arhivske građe koja se našla tokom prošlog vremena u nearhivskim institucijama. Tako dolazimo do nesaglasja između utvrđenih načela i principa o celovitosti ostvarivanja stvarne i teritorijalne nadležnosti, o integritetu fondskih celina i poštovanju izvorne provenijencije arhivske građe, s jedne strane, i sa druge njihovog praktičnog sprovođenja u život. Bili bi nepravедni ako ne bi konstatovali da je slično stanje i kod arhiva kada je u pitanju princip njihovog međusobnog razgraničenja arhivske građe po osnovu nadležnosti. Nije mali broj onih arhiva koji još uvek poseduju delove fondova pa čak i kompletne fondove koji, po osnovu zakonom utvrđenih nadležnosti, pripadaju drugim arhivima. Ne možemo zaobići ni činjenicu da imamo slučaj, i to veoma svež, da se u jednom te istom zakonu (reč je o Zakonu o arhivskoj građi federacije), proklamuje načelo o celovitosti i integritetu fondskih celina i istovremeno, ozakonjuje razbijanje fondova kao organskih celina, što je presedan i apsurd, ne samo u našem već i svetskom arhivskom zakonodavstvu.

Na dekoncentraciju arhivske građe, u znatnoj meri, uticalo je posleratno arhivsko zakonodavstvo koje je omogućavalo osnivanje tzv. »specijalizovanih arhiva« i osnivanje i posedovanje zbirki arhivske građe počev od akademija, univerziteta, instituta do muzeja i drugih naučnih i kulturnih ustanova. Ovakva pravna regulativa omogućila je dezintegraciju arhivske građe, jer su separadni interesi ovih institucija doveli do nekontrolisanog stvaranja veštačkih arhivskih zbirki na račun fondskih celina. Takvo pravno stanje trajalo je sve do polovine 60-tih godina ovoga veka, od kada arhivsko zakonodavstvo nadležnost zaštite arhivske građe radikalnije reguliše ali ne do kraja. Neželjene posledice su ostavile svoga traga sve do današnjih dana.

Problem razgraničenja nadležnosti u pogledu zaštite arhivske građe i njenog faktičkog sprovođenja u život postao je aktuelan vrlo brzo po oslobođenju. Zato nije slučajno što arhivska služba pokreće i traži rešavanje ovoga za arhivsku struku značajnog pitanja. Tako u stručnoj arhivističkoj literaturi nalazimo da je ovo pitanje pokrenuto još davne 1952. godine. Naredne 1953. godine Glavni arhivski savet razmatra pitanje razgraničenja arhivske građe između arhiva, biblioteka i muzeja. Arhivski radnici Srbije na svojim skupovima 1957. i 1965. godine posvećuju jednu od tema razmatranju ovog pitanja. Na inicijativu arhivskih radnika, Savet za kulturu i nauku Hrvatske 1960. godine donosi preporuku o razgraničenju građe između arhiva, biblioteka i muzeja, a Arhivsko veće SR Srbije 1967. godine Uputstvo o razgraničenju nadležnosti između arhivskih ustanova nad arhivskom građom i registratorskim materijalom.

I Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije inicira rešavanje ovog pitanja u Dubrovniku 1971, nastavljajući da ga razmatra u Sremskim Karlovcima i na Kongresu u Sarajevu 1972, da bi se konačno, u Šibeniku 1974. godine, potpisao Sporazum o razgraničenju arhivske građe između republičkih, pokrajinskih i saveznih arhiva.

Da pitanje razgraničenja arhivske građe nije samo problem naše zemlje potvrđuje i održavanje Okruglog stola Međunarodnog arhivskog saveta u Madridu 1962. godine na kome je razmatrana tema »Osnovna načela i granice arhivistike«.

Nije nam bila namera da iscrpno ulazimo u istorijat razmatranja i rešavanja problema razgraničenja arhivske građe, već više da ukažemo da ovo naše Savezno savetovanje predstavlja samo još jedan napor u nizu prošlih, a možda i predstojećih, da se konačno ovo pitanje korektno reši.

Treba istaći da i dosadašnji napori nisu ostali bez rezultata. Veliki deo arhivske građe razgraničen je u posleratnom periodu, kako između arhiva, tako i između arhiva i drugih institucija putem preuzimanja ili integracija. Međutim, još uvek smo daleko od celovitog i principijelnog rešenja ovog problema. Praksa nam ukazuje na to da nastojanja arhivske službe da reši ovo pitanje putem preporuka, uputstava i sporazuma nisu urodila željenim rezultatima. Očito, rešavanje ovog problema treba, pre svega, tražiti kroz zakonsku regulativu. Poštujući osnovna načela arhivistike, ali i potrebe bibliotekarstva i muzeologije trebalo bi na korektan, stručan i principijelan način urediti ovu materiju u zakonima o zaštiti svih kulturnih dobara. Da bi se to postiglo, neophodno je kod pripreme novih propisa, bilo da oni regulišu zaštitu pojedinih vrsta kulturnih dobara ili svih integralno, angažovati stručnjake iz svih struka koji se bave zaštitom kulturnih dobara. Na taj način izbegle bi se kolizije, nedorečenosti i nepreciznosti u razgraničenju nadležnosti s jedne strane, a s druge postiglo bi se neophodno razumevanje i precizno definisanje koja je to dokumentacija koja nužno treba da prati sudbinu zaštite drugih nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara.

Arhivski radnici, koliko god bili zaljubljenici svoje struke, morali bi imati dovoljno sluha i razumevanja prema potrebama biblioteka, muzeja, zavoda za zaštitu spomenika kulture i kinoteka da poseduju određenu dokumentaciju vezanu za njihovu nadležnost. U istoj meri morali bi biti dosledni u ostvarivanju osnovnih načela i principa arhivistike o nedeljivosti fondova, kao i u poštovanju već pomenutih utvrđenih nadležnosti arhiva. Preciznije rečeno, razgraničenje arhivske građe mora se zasnivati na precizno utvrđenim odredbama o nadležnosti i sprovođenju razgraničenja.

Cilj i značaj razgraničenja arhivske građe je višestruk. Pre svega, razgraničenjem arhivske građe po osnovu zakonom utvrđenih nadležnosti i poštovanja načela o integritetu, odnosno nedeljivosti fondova, ima za cilj da se izvrši koncentracija arhivske građe u nadležnim arhivima. Da bi sproveli ovu tako krupnu, odgovornu i značajnu akciju, nužno je našu aktivnost organizovano usmeriti u više pravaca. Polazeći od pojma razgraničenja arhivske građe, u njegovom najširem smislu u osnovi radi se o realizovanju stvarne i teritorijalne nadležnosti arhiva i poštovanju fondskih celina. Prema subjektima sa kojima se, ili u kojima se vrši razgraničenje, ono kako smo pomenuli može biti: između arhiva; između arhiva i biblioteka, muzeja i drugih institucija i unutar arhiva.

Smisao i cilj našeg savetovanja nije samo da razmotrimo problem razgraničenja arhivske građe, već i da preduzmemo konkretne mere i akcije da se taj problem reši. Polazeći od ozbiljnosti i složenosti ovog problema, uspešno i kompleksno razgraničenje arhivske građe, nesumnjivo, traži utvrđivanje pouzdanih organizacionih formi i nosioca realizacije akcije, ako želimo konačno i odgovorno razrešenje ovog tako značajnog pitanja za našu struku. Akcija ne sme biti kratkog daha niti volonterska. Njeni nosioci treba da budu arhivi, pre svega savezni, zatim republički i pokrajinski. Kada je u pitanju razgraničenje sa bibliotekama, muzejima i drugim institucijama, nužno je i njihovo uključivanje u akciju.

Razgraničenje arhivske građe treba usmeriti u nekoliko osnovnih pravaca.

Prvo, razgraničenje arhivske građe treba izvršiti unutar arhiva. Koliko god izgledalo da je u pitanju zadatak koji je u osnovi završen u arhivima u pogledu građe koja se nalazi u njihovim depozitima, ipak realno stanje je drugačije. To nam dosta ubedljivo

potvrđuje edicija »Pregled fondova i zbirki u SFRJ«. Znači, razgraničenje građe po fondskim celinama bio bi prioritetni zadatak. Bez toga nije moguće utvrditi da li neki arhiv poseduje građu koja, po osnovu nadležnosti, pripada drugom arhivu. Razgraničenje građe i fondova unutar arhiva preduslov je da se može obaviti razgraničenje s drugim arhivima. Zato bi ovaj zadatak morao imati prioritetno mesto.

Razgraničenje arhivske građe unutar arhiva treba da obuhvati i lične i porodične fondove i zbirke. Reč je o onom delu građe koja, po provenijenciji, pripada institucijama, odnosno fondovima i ima karakter društvene svojine, a koja je po bilo kom osnovu dospela u arhive. Veoma često u ovim fondovima i zbirkama nalazimo građu koja nije nastala iz privatnih aktivnosti porodica ili ličnosti već iz aktivnosti institucija u kojima su te ličnosti radile. Skoro po pravilu radi se o veoma značajnim dokumentima društvene provenijencije. Bilo bi dobro ako bi i ova dokumenta našla svoje stalno mesto u okviru pripadajućih fondova. Razgraničenje ove građe moguće je na dva načina: prvo, što bi kopije ovih dokumenata zadržali arhivi imaoi a originale predali nadležnim arhivima i drugo, što bi arhivi posednici ta dokumenta presnimili o svom trošku i kopije ustupili nadležnim arhivima.

Razgraničenje arhivske građe u registraturama također je jedan od prioritetnih zadataka arhiva. Kod ovog razgraničenja pažnju bi trebalo usmeriti na utvrđivanje one građe koja, po osnovu nadležnosti, pripada drugim arhivima. Ovo se naročito odnosi na građu i fondove onih stvaralaca koji su, tokom svog postojanja, menjali svoje nadležnosti, delokrug rada i pripadnost društveno-političkim zajednicama. Posleratne česte organizacione promene i prenošenje preduzeća, ustanova i drugih institucija u nadležnost republika, pokrajina i opština, veoma su iskomplikovale razgraničenje arhivske građe po osnovu nadležnosti arhiva. Ovaj problem podjednako stoji i kada je u pitanju preuzeta građa iz ovog perioda koja se nalazi u arhivu.

Drugo, razgraničenje arhivske građe između arhiva ima za cilj da se svi fondovi i građa koja se sada nalazi u posedu arhiva kojima ne pripada uz dogovor preda onim arhivima u čijoj je stvarnoj i teritorijalnoj nadležnosti. To praktično znači, arhivi bi za razgraničenu građu koja pripada drugim arhivima trebalo da urade njen popis sa neophodnim podacima. Moramo naglasiti, da ukoliko ne realizujemo razgraničenje između arhiva, malo nam ostaje prostora i moralnog prava za sprovođenje razgraničenja sa bibliotekama, muzejima i drugim institucijama.

Treće, razgraničenje arhivske građe između arhiva i biblioteka, muzeja i drugih institucija, predstavlja najteži zadatak. Ovo razgraničenje neće ići ni lako ni brzo. Utoliko pre što zakonske regulative nisu ni dovoljno jasne ni precizne u pogledu njihovih prava čuvanja i zaštite građe. Zato je ovom problemu neophodno prići nešto drugačije nego kada je u pitanju razgraničenje između arhiva. Tu se mora obezbediti zajednički rad arhiva i ovih institucija i to po osnovu njihove pripadnosti odgovarajućim društveno-političkim zajednicama. Rad na razgraničenju s ovim institucijama morao bi biti korektan i sa puno uvažavanja i razumevanja njihovih potreba za odgovarajućom dokumentacijom. Čini nam se da naša insistiranja na razgraničenju treba da se usmere samo na građu koja po provenijenciji pripada odgovarajućim fondovima i koja kao specifična vrsta dokumenata nije u njihovoj nadležnosti.

Ukoliko razgraničenje kod ovih institucija ne naiđe na razumevanje i ne bude se moglo realizovati, insistiranja struke nužno se moraju usmeriti na traženju da se ta građa štiti i stručno obrađuje po već utvrđenom arhivističkom metodološkom postupku, s jedne strane, a s druge da se obezbede svi uslovi za njeno korišćenje za naučne i

druge potrebe. Pod pomenutim uslovima za korišćenje arhivske građe podrazumeva se i izrada odgovarajućih informativnih sredstava o građi, kao i uključenje informacija o građi u arhivski informacijski sistem. Ako bi naša arhivska služba uspeła da realizuje i ovu drugu mogućnost bio bi to krupan korak u odnosu na dosadašnje stanje, ka stvaranju povoljnijih uslova ne samo za korišćenje arhivske građe u ovim institucijama već i za zaštitu, što je, u krajnjem, najvažnije.

Kao i kod ličnih i porodičnih fondova i zbirki u arhivima, tako bi trebalo razmatrati mogućnost i način snimanja građe i u ovim institucijama.

Poštovanjem utvrđenih nadležnosti arhiva i integriteta fondskih celina, stvaraju se osnovne pretpostavke za uspešno i racionalno korišćenje arhivske građe u naučne, stručne, operativne i druge društvene potrebe. Bez integrisanja arhivske građe po osnovu nadležnosti i fondskoj provenijenciji nije moguće obezbediti osnovne uslove, ne samo za njeno celovito i ekonomično korišćenje, već i za njenu profesionalnu obradu i tehničku i drugu zaštitu.

Obezbeđenje optimalnih uslova za stručnu valorizaciju, obradu, korišćenje i tehničku zaštitu arhivske građe moguće je samo u arhivima kao specijalizovanim institucijama za njenu zaštitu gde se ona tretira kao posebna vrsta kulturnog dobra. Smatramo da nije suviše i ovom prilikom istaći da se ti uslovi, koji traže odgovarajući smešljajni prostor, posebno kvalifikovani kadar i opremu za tehničku zaštitu građe, mogu obezbediti samo u arhivima, što je izuzetno značajno za zaštitu i korišćenje arhivske građe. Prema tome, razgraničenje arhivske građe ne postavlja se kao imperativ samo sa stanovišta potrebe nauke, već i sa stanovišta njene stručne zaštite i obrade. To su i osnovna polazišta arhivske službe na kojima se zasniva opravdanost društvene potrebe razgraničenja arhivske građe. U tome je i cilj i značaj ove izuzetno značajne akcije naše struke. Opravdanost našeg nastojanja da se pitanje razgraničenja arhivske građe što je moguće pre reši, nije nikakvo isterivanje profesionalne perfekcije u struci, već je odista u pitanju jedna izuzetno važna obaveza i zadatak koji proizlazi iz nadležnosti koje je društvo poverilo arhivima.

Ovo naše Savetovanje nije slučajno izabralo za temu svog razmatranja razgraničenje arhivske građe. U pitanju je problem koji se rešava više od tri decenije. Postavljajući ga ponovo kao predmet razmatranja, arhivska struka imala je u vidu njegovu aktuelnost i značaj. Zato je razumljivo što se od ovog Savetovanja očekuje ne samo sagledavanje dosadašnjih rezultata i načina njihovog ostvarivanja, već i utvrđivanje konkretnih zadataka i nosilaca akcije za predstojeće rešenje pitanja razgraničenja arhivske građe. Polazeći od ovog osnovnog cilja Savetovanja, slobodni smo predložiti sledeće

Zaključke

1) Da osnovni organizatori i realizatori akcije razgraničenja arhivske građe budu arhivi, pre svega savezni, republički i pokrajinski.

2) Da za izvršenje zadataka i poslova na razgraničenju arhivske građe arhivi programiraju potreban kadar i njihov rad u redovnom radnom vremenu.

3) Da osnovni inicijator, organizator i koordinator akcije bude Savet za koordinaciju arhiva u SFRJ koji će formirati Komisiju za razgraničenje arhivske građe između saveznih, republičkih i pokrajinskih arhiva.

4) Da svi arhivi formiraju komisije za razgraničenje arhivske građe s drugim arhivima i između arhiva i biblioteka, muzeja i drugih institucija.

5) Da Komisija za razgraničenje arhivske građe između saveznih, republičkih i pokrajinskih arhiva pokrene inicijativu kod nadležnih organa za izmene i dopune važećih zakona kojima se utvrđuje nadležnost biblioteka, muzeja i drugih institucija u delu koji su odnosi na zaštitu arhivske građe.

SUMMARY

THE OBJECTIVES AND IMPORTANCE OF ARCHIVE CLASSIFICATION

Bogdan Lekić

The author discusses the problem of drawing demarcation lines among different archives on one hand, and, on the other, between archival and quasi-archival institutions.

The author argues that dealing with this problem through recommendations, instructions and agreements as practiced so far in the post-war period has been inefficient and that it should be subject to appropriate legislation. Libraries, museums, film libraries and other related institutions should not keep records other than those assigned to them. Also, the principles of the indivisibility of allotted funds and competence of individual archive centres should be strictly observed.

In distributing and integrating the archive records the criteria of individual competence and the origin of respective funds should be applied. Merging funds is a precondition for their rational utilization for various purposes including effective maintenance of and care for archive materials.

The first thing to be done in the author's opinion is to classify the records kept and funds available within individual archives (in order to determine if some materials should be kept elsewhere) and within registries (due to frequent changes in the competence of individual archivists). Classification should then be carried out among archives, otherwise little room would be left, and no moral right, for further redistribution with libraries, museums and other related institutions. This is trickiest part of the job, most of all because of vaguely defined regulations in this field, and requires a joint effort on the part of archives and these institutions. Should no agreement be reached, the parties involved must insist on proper protection and treatment of archive records in compliance with established archival criteria. The same applies to ensuring conditions for their utilization, such as accessibility, integration into the archive information system, etc. A part of the problem could be solved by copying.

Finally, the author makes a number of suggestions on specific actions to be taken in order to solve the archive classification problem conclusively and rationally.

RIASSUNTO

SCOPO E SIGNIFICATO DELLA DELIMITAZIONE DEI DOCUMENTI
D'ARCHIVIO

Bogdan Lekić

L'autore affronta il problema della delimitazione dei documenti archivistici sia tra i diversi archivi che tra questi e le istituzioni non archivistiche. Nel trattare la questione, rileva le imprecisioni delle venti norme di legge ed indica alcune possibili soluzioni.

Dopo aver constatato che i tentativi di risolvere la questione nel dopoguerra mediante raccomandazioni, istruzioni ed accordi non hanno prodotto risultati soddisfacenti, conclude che la materia andrebbe regolata con delle leggi. Anche in questo caso, tuttavia, si dovrebbe tener conto delle necessità delle biblioteche, dei musei, delle cineteche e delle altre istituzioni che posseggono documenti connessi alle rispettive competenze e, nel medesimo tempo, attenersi coerentemente ai principi basilari dell'archivistica sull'indivisibilità dei fondi e sul rispetto delle prestabilite attribuzioni degli archivi.

Lo scopo della delimitazione è l'integrazione dei documenti archivistici secondo il principio della competenza degli archivi e della provenienza dei fondi. L'integrazione dei fondi è, d'altro canto, presupposto fondamentale sia dell'impiego proficuo e razionale dei documenti a fini scientifici, professionali, operativi e d'altro genere, sia della loro adeguata tutela professionale, tecnica e d'altro tipo.

Per prima cosa, a parere dell'autore, si dovrebbe delimitare la documentazione ed i fondi tra gli stessi archivi (perché senza di essa è impossibile stabilire se qualche archivio possiede dei documenti che, secondo il principio delle competenze, spettano ad un altro archivio) e gli uffici del registro (a causa dei frequenti cambiamenti di competenza dei singoli operatori). Quindi dovrebbe seguire la delimitazione vera e propria tra gli archivi; senza di essa, infatti, resta ben poco spazio e diritto morale di porre in essere la delimitazione con le biblioteche, i musei e le altre istituzioni, che sarà senz'altro il compito più arduo (tra l'altro anche per l'imprecisione delle norme di legge). In quest'opera si dovrebbe assicurare il lavoro congiunto degli archivi e delle istituzioni in parola. Qualora risultasse impossibile giungere ad un accordo, si dovrebbe insistere sulla tutela e sul trattamento professionale della documentazione secondo i principi archivistici stabiliti, assicurando le condizioni del suo impiego (elaborazione di strumenti informativi, inclusione nel sistema archivistico informatico). Una parte del problema si potrebbe risolvere fotografando la documentazione.

In chiusura, l'autore propone i compiti concreti ed i portatori delle azioni che dovrebbero seguire per la soluzione definitiva e di principio del problema della delimitazione.